

Itsemurha – rikos, synty ja väärä tapa kuolla varhaismodernin ajan Ruotsissa

Arvio teoksesta Miettinen, Riikka. *Suicide, Law and the Community in Early Modern Sweden*. London: Palgrave Macmillan. 2019. 346 s. ISBN 978-3-030-11844-0.

Iida Luukkonen

Ruotsin valtakunnassa 1600-luvulla voimassa olleen Kuningas Kristofferin maanlain mukaan itsemurha oli törkeä, rangaistava rikos. Laki määräsi pyövelin hävittämään itsemurhan tehneen ruumiin polttamalla sen roviolla metsässä. Jos itsemurhan tehneen katsottiin olleen mielisairauden tilassa ennen kuolemaa, hänen ruumiinsa sallittiin haudata kirkkomaan ulkopuolelle, ilman kristillisiä hautajaismenoja. (s. 47.)

Riikka Miettinen osoittaa vuonna 2019 julkaistussa teoksessaan *Suicide, Law and the Community in Early Modern Sweden*, että lain ankarasta kirjaimesta huolimatta itsemurhien tuomio- ja rangaistuskäytännöt sekä ruumiiden käsittelytavat olivat moninaisia varhaismodernin ajan Ruotsissa. Miettinen tutkii ennen kaikkea sitä, millä tavoin itsemurhiksi epäiltyihin kuolemiin suhtauduttiin sekä miten niitä tutkittiin, määriteltiin ja tuomittiin varhaismodernin Ruotsin alioikeuksissa. Tutkimuksen aikarajaus koostuu ”pitkästä 1600-luvusta” (s. 18) ulottuen vuoteen 1734 ja silloin uudistettuun valtakunnan lakiin. Ajanjakson sisällä käsittely painottuu etenkin 1600-luvun jälkipuoliskolle. Miettisen teos perustuu pitkälti hänen vuonna 2015 ilmestyneeseen väitöstutkimukseensa, joskin kyseessä on kansainvälisen tietokirjan formaattiin kirjoitettu ja lähdeaineistoltaan laajennettu teos.

Miettinen korostaa kirjassa, kuinka aukkoista varhaismodernin ajan Ruotsin itsemurhia koskeva lähdeaineisto on (s. 120). Tämä ei kuitenkaan ole aiheuttanut itse tutkimukseen aukkoja. Tutkimustehtävä on muotoiltu taitavasti ja sillä kierretään lähteiden hajanaisuuden aiheuttamia haasteita. Miettisen pyrkimyksenä ei olekaan ollut luoda kokonaisvaltaista kuvaa varhaismodernin ajan itsemurhailmiöstä ruotsalaisessa kontekstissa siten, että hän pyrki selvittämään itsemurha-astetta tai motiiveja itsemurhateoille. Sen sijaan tutkimuksessa on keskitytty siihen, mistä on ollut saatavilla lähdeaineistoa eli itsemurhien oikeudelliseen käsittelyyn.

Varhaismodernin itsemurhan lähteillä

Toivo Nygård esitti vuonna 1994 julkaistussa *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa* -teoksessa jokseenkin skeptisen näkemyksen tuomiokirjojen käyttökelpoisuudesta varhaismodernin ajan itsemurhien tuomio- ja rangaistuskäytäntöjen tutkimisessa. Nygårdin mukaan Kansallisarkiston tuomiokirjakortiston (TUOKKO) kautta löydettyjen muutamien tapausten tutkimuksellinen arvo jäisi lopulta vain viitteelliseksi. (Nygård 1994, 113.)

Nygårdin teoksen julkaisun jälkeen vahvistuneet sosiaali- ja kulttuurihistorialliset lähestymistavat ovat suunnanneet tutkijoiden katsetta enemmän kohti tuomiokirjoista tavoitettavia käytäntöjä. Lisäksi digitalisaatio on vaikuttanut varhaismodernin ajan tuomiokirjojen saavutettavuuteen, käytettävyyteen ja siihen millaisia mahdollisuuksia niiden hyödyntämisessä nähdään. Miettinen on aineistonkeruussaan selvästi panostanut siihen, että koottu aineisto toimisi viitteellisten esimerkkien sijaan vankkana empiirisenä pohjana tutkimukselle. Itsemurhatapauksia onkin jäljitetty useista eri lähteistä tutkimustehtävän kannalta riittävän laajan aineiston kokoamiseksi.

Kansallisarkiston tuomiokirjakortiston sekä Svean hovioikeuden tuomiokirjekortiston kautta jäljitettyjen itsemurhatapausten renovoidut pöytäkirjat toimivat tutkimuksen lähteinä. Lisäksi Miettinen on koonnut muun muassa hovioikeuksien tuomiokirjeistä, lähdejulkaisuista, tutkimuskirjallisuudesta sekä muiden tutkijoiden avustuksella löydettyjä itsemurhatapauksia ja niiden oikeudenkäyntikuvauksia. Aineistoon kuuluu myös normatiivista aineistoa kuten lakeja ja niiden valmisteluversioita sekä ajanjakson oikeusfilosofisten ja teologisten ajattelijoiden tekstejä.

Itsemurhatapausten jäljittäminen ja aineiston kokoaminen monista eri lähteistä on vaatinut huomattavan työpanoksen ja lähdekritiikki on huomioitu monipuolisesti. Valitettavasti aineiston esittely kirjan johdannossa ei tee täysin oikeutta tehdyille työlle. Miettinen kirjoittaa tutkimuksen perustuvan suurimmalta osin 189 itsemurhaksi tuomitun tapauksen pääotannalle (s. 17). Lisäksi aineistossa on tapauksia, joista lähteet kertovat suppeammin ja jotka täydentävät pääotantaa. Kuva täydentävistä tapauksista ja jopa niiden lukumäärästä jää johdannossa, ja myöhemmin käsittelyluvuissa hieman epäselväksi. Tämän seurauksena käsittelylukujen kohdalla häiritsee aika ajoin kysymys siitä, mikä merkitys täydentävällä otannalla on lopulta ollut tutkimuksen analyysin ja tulosten kannalta.

Lähteiden esittelyä koskevasta kritiikistä huolimatta on todettava, että tutkimukseen tehty vankka aineistotyö näkyy sikäli argumentoinnissa läpi kirjan, että väitteitä tuetaan tunnollisesti joukolla arkistoaineiston itsemurhatapauksia niin leipätekstissä kuin viitteissäkin. Tämä saa lukijan vakuuttumaan tutkimukseen tehdyn aineistotyön perusteellisuudesta.

Tutkimuksen ansiona on mainittava myös se, että Miettinen peilaa läpi teoksen tutkimustuloksiaan Länsi- ja Keski-Euroopan itsemurhia käsittelevään, etenkin Englantiin painottuvaan tutkimuskirjallisuuteen. Näin ollen tutkimus ei jää vain pohjoismaiseen viitekehukseen. Tosin huomattava osa tästä, kuten myös ruotsalaiseen ja suomalaiseen tutkimuskirjallisuuteen suuntautuvasta keskustelusta on sijoitettu

hyvin tiiviissä muodossa alaviitteisiin. Ratkaisu voi olla sivumäärärajoitusten sanelema, mutta toivottavaa olisi, että myös tietokirjan muotoon kirjoitetun tutkimuksen leipätekstissä olisi riittävästi tilaa tutkimuskirjallisuuden kanssa keskustelemiselle. Lisäksi tämän kaltaisen moniulotteisen tutkimuksen yhteydessä olisi ollut mielekästä lukea jotain käytetystä tutkimusmetodista, mutta tällainen esittely jää teoksesta kuitenkin uupumaan.

Itsemurhiin suhtautumisen monet sävyt

Arvioitavan teoksen jokaisella neljällä käsittelyluvulla on oma tutkimustehtävänsä, joihin vastaaminen yhdessä muodostaa kokonaiskuvan itsemurhiin suhtautumisesta, niiden tutkinnasta, tuomitsemisesta ja rankaisemisesta varhaismodernissa Ruotsissa. Kirjan alussa Miettinen esittelee lainsäädännön, kirkon, oikeusfilosofisten ja teologisten ajattelijoiden sekä itsemurhan paikallisyhteisössään kohdanneiden ihmisten suhtautumista itsemurhiin. Miettinen osoittaa, että vaikka lähtökohtaisesti itsemurha oli rikos, synty ja vääränä pidetty tapa kuolla, oli itsemurhiin suhtautumisessa monia eri sävyjä pelkän tabumaisen ja ankaran tuomitsevan suhtautumisen sijaan. Turun akatemian filosofian professori Johannes Munster esimerkiksi totesi vuonna 1696 väitöskirjassaan joidenkin aikalaistensa pitävän häpeän, vankeuden, orjuuden, nälän näkemisen, vanhuuden tai muiden edellä lueteltujen kaltaisten syiden vuoksi tehtyjen itsemurhien olevan oikeutettuja (s. 60).

Miettinen käsittelee myös kuolemantapausten päätymistä epäillyiksi itsemurhiksi, viranomaisten tutkittaviksi sekä lopulta itsemurhasyytteeseen. Kuoleman piti herättää yhteisössä epäily itsemurhasta, jotta siitä ilmoitettiin viranomaisille. Vainajan kuolintapa, ruumiin löytöpaikka ja kuolemaa edeltänyt käytös vahvistivat tai lievensivät itsemurhaepäilyjä. Itsemurhan tehneen ruumis saattoi myös jäädä kadoksiin, omaiset saattoivat peitellä tapahtunutta ja pappi sallia hautajaiset ilmoittamatta asiasta kruunun viranomaisille. Kaikkia itsemurhia ei myöskään osattu epäillä sellaisiksi ja Miettinen arvioikin Bodil E. B. Perssonin 1700-luvun Skånessa tapahtuneita hukkumisia koskevaan tutkimukseen (Persson 1998) nojautuen, että esimerkiksi monia tahallisia hukuttautumisia tulkittiin tapaturmaisiksi hukkumisiksi (s. 112).

Edellä mainittuja, itsemurhien piilolukuun vaikuttavia tekijöitä käsiteltyään Miettinen ottaa kantaa oikeuslähteistä 1680-luvulta eteenpäin havaittavaan itsemurhatapausten lukumäärän moninkertaiseen kasvuun. Miettisen tarjoama, etupäässä lainsäädännössä tapahtuneisiin muutoksiin ja lähteiden säilymiseen nojaava selitysmalli vakuuttaa ja osoittaa epätodennäköiseksi, että ilmiön taustalla olisi todellisen itsemurha-asteen moninkertaistuminen.

Itsemurha käräjillä ja raastuvassa

Kuolemantapausten tutkinnan edettyä itsemurhasyytteeseen sitä käsiteltiin paikallisessa alioikeudessa – maaseudun käräjillä tai kaupungin raastuvanoikeudessa – jolloin siitä jäi merkintä oikeuslähteisiin. Alioikeuden tutkinnan tarkoituksena oli paitsi arvioida, oliko kuolema itseaiheutettu myös selvittää, oliko kuolema aiheutettu tarkoituksellisesti vai vahingossa sekä oliko vainaja ollut ennen kuolemaansa mieleltään terve. Lain määritelmät itsemurhan intentiosta ja mielentilasta soveltuivat

kuitenkin huonosti oikeuskäytännön ohjenuoraksi. Oli esimerkiksi hankalaa tulkita rajaa, oliko kuumehoureissa kaivoon tippuminen ollut tahallista vai tarkoituksellista. Määrittämisen vaikeus, itsemurhatapausten harvinaisuus ja osittain siitä johtunut oikeuskäytännön vakiintumattomuus näkyivätkin siinä, että saman tyyppisiä kuolemantapauksia tuomittiin toisinaan poikkeavilla tavoilla.

Miettisen mukaan itsemurhien kärjäkäsittelyt olivat varsinaisen syytetyn ja asianomistajan puuttuessa erityisen avoimia todistajina toimivien yhteisön jäsenten määrittelyille ja tulkinnoille (s. 333). Paikallisyhteisön rooli tulee ilmi esimerkiksi itsemurhan tehneen mielenterveydellisen tilan määrittämisessä. Määrittäminen perustui sukulaisten, naapurien ja paikallisen papiston arviolle, vaikka lopullisen päätöksen asiasta teki tuomari yhdessä lautamiehistön tai kaupungeissa pormestari yhdessä raatimiehistön kanssa.

Kirjan viimeisessä käsittelyluvussa Miettinen analysoi itsemurhan tehneen maineen ja sosiaalisten suhteiden kaltaisten tekijöiden vaikutusta alioikeuksien päätöksiin ja tapauskohtaisesti vaihdelleihin rangaistuksiin. Hyvämaineisten ja arvostettujen vainajien tapauksissa lieventävät aihetodisteet korostuivat, itsemurha julistettiin mielisairauden tilassa tehdyksi, rangaistus oli lievä tai tuomio vapauttava todennäköisemmin, kuin silloin jos vainaja oli huonomaineinen (s. 282–283). Argumentti on uskottava, kun ottaa huomioon kirjassa aiemmin esitetyn toteamuksen itsemurhan tutkinnan perustumisesta yhteisön jäsenten määrityksille ja tulkinnoille. Kaiken kaikkiaan kirjan viimeinen käsittelyluku rakentuukin vakuuttavasti aiemmissä luvuissa esitetyn analyysin ja argumentaation päälle. Tämän seurauksena tutkimus nivoutuu varsin kiinteäksi kokonaisuudeksi jo ennen varsinaista päätäntölukua, jossa laajan tutkimuksen langat vedetään lopullisesti yhteen samalla terävöittäen saatuja tutkimustuloksia.

Merkittävä perusteos itsemurhien käsittelyn käytännöistä

Varhaismodernin Ruotsin itsemurhia on aiemmin tutkittu keskittyen itsemurha-asenteisiin, tilastollisen ja normatiivisen tason tarkasteluihin, 1700-lukuun sekä hovioikeuksien tuomikäytäntöihin (esimerkiksi Jansson 1998; Jarrick 2000; Werner 1998). Näkökulmansa ja käyttämänsä aineiston laajuuden perusteella Miettisen teos on kuitenkin ensimmäinen laajan mittakaavan tutkimus itsemurhiin suhtautumisesta ja niiden oikeudellisesta käsittelystä varhaismodernin ajan Ruotsin valtakunnassa, ja samalla oiva lisä aihepiiristä käytävään kansainväliseen keskusteluun. Tutkimuksen anti onkin ennen kaikkea sen tavassa yhdistää normatiivisen tason tarkastelu vankkaan, paikallisesti, ajallisesti ja kulttuurisesti vaihtelevia käytäntöjä valottavaan empiiriseen aineistoon. Käsitellessään oikeusistuntoa edeltänyttä rikostutkintaa sekä alioikeuksien tutkintaa, todistelua ja tuomitsemista Miettisen teos täydentää laajemminkin tutkimusta varhaismodernin Ruotsin oikeuskäytännöstä ja -kulttuurista.

Miettisen teos onnistuu täyttämään tutkimustehtävänsä varsin ansiokkaasti. Tutkimuksessa osoitetaan itsemurhien tuomio- ja rangaistuskäytäntöjen moninaisuus varhaismodernin ajan Ruotsin valtakunnassa. Vaihtelua onnistutaan myös selittämään osoittamalla, että itsemurhien tuomitseminen alioikeuksissa oli paikallisen, tilanne- ja kontekstisidonnaisen neuvottelun tulosta. Taustalla vaikuttivat kuitenkin yleisemmin

jaetut stereotypiat itsemurhista ja niiden tekijöistä. Miettinen onnistuu avaamaan itsemurhien kautta näkökulman myös 1600-luvun juridiseen vallankumoukseen. Miettinen osoittaa kuinka oikeusjärjestelmässä tapahtuneet, tuomareiden ammattimaistumisen kaltaiset muutokset lopulta vaikuttivat yksittäisten itsemurhien tutkimiseen ja tuomitsemiseen paikallisissa alioikeuksissa.

Miettisen teos sopiikin niin itsemurhailmiöstä kuin varhaismodernin Ruotsin oikeuskulttuurista ja -käytännöstä kiinnostuneille. Väitöstutkimukseen perustuvana tietokirjana teos sopii alan tutkijoiden ja opiskelijoiden lisäksi populaariyleisölle. Eikä kiinnostuneisuus varhaismodernin ajan ilmiöistäkään ole edellytys kirjaan tarttumiselle: Miettinen onnistuu luomaan tutkimastaan ilmiöstä kokonaisvaltaisen kuvan, suorastaan maailman, jonne myös tällaisen varhaismodernin ajan tutkimuskirjallisuuteen vähemmän perehtyneen on helppo sukeltaa.

FM Iida Luukkonen on Suomen historian väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella. Väitöstutkimuksessaan hän käsittelee henkirikosten ja epäselvien kuolemantapausten johdosta tehtyjä oikeuslääketieteellisiä kuolemansyyntutkimuksia 1800-luvun Suomessa.

Kirjallisuus

Jansson, Arne. 1998. *From Swords to Sorrow: Homicide and Suicide in Early Modern Stockholm*. Stockholm Studies in Economic History 30. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Jarrick, Arne. 2000. *Hamlets Fråga: En Svensk Självmordshistoria*. Stockholm: Norstedts.

Miettinen, Riikka. 2015. *Suicide in Seventeenth-Century Sweden: The Crime and Legal Praxis in the Lower Courts*. Historian väitöskirja. Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Omakustanne.

Nygård, Toivo. 1994. *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*. Studia historica Jyväskyläensia 50. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7962-1>. [Haettu 17.8.2020]

Persson, Bodil E. B. 1998. ”Drunknad eller dränkt? Plötsliga oväntade dödsfall, särskilt drunkningar, i Skåne 1704–1718.” Teoksessa *Den frivilliga döden: Samhällets hantering av självmord i historiskt perspektiv*, toim. Birgitta Odén, Bodil E. B. Persson ja Yvonne Maria Werner, 101–208. Stockholm: Cura.

Werner, Yvonne Maria. 1998. ”Självmord i det stora nordiska krigets skugga: En analys av självspillingsmålen vid Göta Hovrätt 1695–1718.” Teoksessa *Den Frivilliga Döden: Samhällets Hantering Av Självmord i Historiskt Perspektiv*, toim. Birgitta Odén, Bodil E.B. Persson ja Yvonne Maria Werner, 31–99. Stockholm: Cura.